

Janina Warchałowska

Data urodzenia: 24 marca 1875

Miejsce urodzenia: Antonówka (zachodnia część Cesarstwa Rosyjskiego)

Data śmierci: 3 lutego 1975

Miejsce śmierci: Vila Velha (Brazylia)

Rodzice: Ludwik Skumin-Jenicz, Olimpia (z domu Wierzbicka)

Profesja: nauczycielka, działaczka społeczna wśród Polonii brazylijskiej, przewodnicząca Towarzystwa Zjednoczenia Polek w Kurytybie

Słowa kluczowe: Janina Warchałowska, działalność emigracyjna, Brazylia, oświata, Towarzystwo Zjednoczenia Polek, Paraná, Kurytyba, Kazimierz Warchałowski

Biogram¹:

Janinę Warchałowską – obok Jadwigi Jahołkowskiej czy Janiny Krakowowej – zalicza się do grona kobiet, które wniosły duży wkład w organizowanie mniej lub bardziej sformalizowanego zaplecza instytucjonalnego o charakterze oświatowym i społecznym dla rosnącej od drugiej połowy XIX wieku brazylijskiej Polonii. Urodziła się 24 marca 1875 roku w rodzinnym majątku we wsi Antonówka na Ukrainie na dawnych obrzeżach Rzeczypospolitej Obojga Narodów, wchodzących wówczas w skład zachodniej części Cesarstwa Rosyjskiego. Jej rodzicami byli Ludwik Skumin-Jenicz i Olimpia z Wierzbickich. Analizowane materiały źródłowe nie dostarczyły bliższych informacji na temat specyfiki środowiska rodzinnego i społecznego, z którego wywodziła się Warchałowska, choć wiadomo, że Skumin-Jeniczowie posiadali własny majątek. Można jednak założyć, że w młodości odebrała odpowiednie wychowanie i nabyła wiedzę kulturową, które wyposażyły ją w narzędzia pozwalające przełamywać tradycyjne schematy na temat roli kobiety w społeczeństwie.

W 1897 roku została żoną związanego z Ligą Narodową Kazimierza Warchałowskiego, z którym miała czterech synów: Jerzego, Ludwika, Stanisława i Romana. W 1901 roku – a na stałe dwa lata później – wyjechali do Brazylii. Osiedlili się w stanie Paraná, początkowo na obrzeżach Kurytyby w posiadłości Bacacheri, a po dwóch latach już w samym mieście. Oboje dali się wówczas poznać jako niezwykle aktywni działacze społeczni, angażując się w propolską działalność na różnych polach. W przypadku Janiny Warchałowskiej były to oświata,

¹ Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” nr projektu NPRH/F/SP/0086/2024/13, kwota dofinansowania 1 119 240, 00 zł., całkowita wartość projektu 1 119 240, 00 zł.

kultura, utrwalanie łączności z krajem pochodzenia (rozumianym jako ziemie polskie wchodzące w skład trzech zaborów) i mobilizacja środowisk kobiecych do służby publicznej. Prowadziła szkołę elementarną w duchu pedagogiki „sloyd” – propagującej nadrzędną wartość zajęć praktycznych – jako nauczycielka robót ręcznych. Wspierała Towarzystwo Koła Polskiego i Towarzystwo Szkoły Ludowej oraz prowadziła także założoną przez męża księgarnię „Livraria Polaca”. W czasie pierwszej wojny światowej jako przewodnicząca Towarzystwa Zjednoczenia Polek w Kurytybie, organizowała różnego rodzaju inicjatywy mające na celu wsparcie finansowe walczących lub poszkodowanych rodaków, dzięki współpracy z Komitetem Generalnym Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce w Vevey w Szwajcarii, którego prezesem był Henryk Sienkiewicz.

Na łamach prasy – przede wszystkim „Słowa Polskiego” – zwracano uwagę na wzajemne wspieranie się Warchałowskich w ich służbie publicznej. Tak pisał anonimowy Paranańczyk: „Powiadam: oni, bo tu niema p. Warchałowskiego, jeno są państwo Warchałowscy, oboje jednakowo czynni, jednakowo swej wielkiej pracy oddani”. Ich posiadłość w Bacacheri – pod względem architektonicznym – przywoływała skojarzenia z tradycyjnym polskim dworkiem szlacheckim, a mieszkanie w Kurytybie stało się domem otwartym dla wszystkich bez względu na pochodzenie klasowe. W 1919 roku Warchałowscy wrócili na stałe do odrodzonej Polski. Nie wiadomo, czy tak jak mąż, Warchałowska również włączyła się w działalność publiczną w nowych realiach politycznych i środowiskowych. Na pewno w latach 1927-1931 przebywała razem z nim w Peru – Kazimierz Warchałowski udał się tam z misją zorganizowania polskiego osadnictwa, co ostatecznie zakończyło się niepowodzeniem. Okres drugiej wojny światowej przeżyła w Konstancinie (willi „Ukrainka”). Tu zmarł jej mąż (z powodu zapalenia płuc) 28 maja 1943 roku. W 1947 roku – dzięki staraniom najstarszego syna Jerzego – wróciła na stałe do Brazylii. Zamieszkała w Vila Velha.

Janina Warchałowska reprezentowała wzorzec nowoczesnej kobiety, która nie ograniczała swoich aktywności wyłącznie do sfery domowej. Jednak w rozpatrywaniu jej transgresyjnej postawy wobec tradycyjnego modelu kobiecości należy mieć na uwadze także postać jej męża. Warchałowski sprzeciwiał się bowiem „poniżającym odsyłaniu jej [kobiety] do kuchni i dziecinnego pokoju, gdy właśnie rosą jej skrzydła, gdy nareszcie zrozumiano powszechnie, że nie można jej [traktować] jako istotę o niższej wartości, a przeciwnie należy jej otworzyć przystęp do wszelkiej działalności ludzkiej, gdzie może pracować obok mężczyzny (...) zastąpić go, a nawet prześcignąć w wielu wypadkach”. Bez wątpienia, zaangażowanie publiczne Janiny Warchałowskiej na rzecz Polonii brazylijskiej należy

rozpatrywać w kontekście coraz bardziej upowszechniającego się na przełomie XIX i XX wieku kobiecego aktywizmu w obszarze życia społecznego, także poza granicami Polski.

Zmarła 3 lutego 1975 roku. Na łamach „Stolicy” opublikowano wówczas nekrolog, w którym przypomniano o jej zasługach i pracy na rzecz polskiej diaspory w Brazylii: „Aktywna działaczka krzewienia kultury polskiej w Brazylii, organizatorka tamtejszego szkolnictwa polskiego”.

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Akt Nowych, Akta Kazimierza i Janiny Warchałowskich, sygn. 2/428/0.

Rodzina polska w Paranie, „Słowo Polskie” 1905, nr 243, s. 9,

<https://skroc.pl/CK4BKaH> , dostęp: 14.03.26.

Warchałowski S., *I poleciał w świat daleki... Wspomnienia z Brazylii, Polski i Peru*, wstęp J. Mazurek, oprac. Z. Jakubowska, Warszawa, Instytut Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich UW – Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, 2009.

Zmarli, „Stolica” 1975, nr 25, s. 10,

<https://skroc.pl/9Jjy92P> , dostęp: 11.03.26.

Opracowania:

Mazurek J., *Brazylia i Polonia brazylijska wobec niepodległości Polski w latach 1914-1918*, [w:] *Polska i Brazylia – bliższe, niż się wydaje. Tom studiów z okazji 100. rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską i Brazylią oraz 90. rocznicy powstania Towarzystwa Polsko-Brazylijskiego*, red. J. Mazurek, Warszawa, Zakład brazylijanistyki Instytutu Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich UW, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Muzeum Niepodległości, Towarzystwo Polsko-Brazylijskie, 2020, s. 165-189.

Mazurek J., *Piórem i czynem. Kazimierz Warchałowski (1872-1943): pionier osadnictwa polskiego w Brazylii i Peru*, Warszawa, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Instytut Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich UW, 2013.

Miodowski A., *Jadwiga Jahółkowska (1863-1931)*, [w:] *Patriotki i obywatelki*, t. 1: *Kobiety w nauce, oświacie i edukacji*, Warszawa, Wydawnictwo DiG – Edition La Rama, 2025, s. 162-185.

Thorsteinsson G., Olafsson B., Yokoyama E., *Otto Salomon and Aksel Mikkelsen, and their Pedagogical Models for Establishing Sloyd Education in Denmark and Sweden*, „Bulletin of Institute of Technology and Vocational Education” 2015, nr 1, s. 1-8.

Warchałowski Kazimierz, [w:] S. Zieliński, Mały słownik polskich pionierów kolonialnych i morskich. Podróżnicy, odkrywcy, zdobywcy, badacze, eksploratorzy, emigranci-pamiętnikarze, działacze i pisarze migracyjni, Warszawa, Wydawnictwo Ligi Morskiej i Kolonialnej, 1933, s. 576-579.